

MÁSODIK SZAKASZ.

KÖZÉP-EURÓPA.

ELSŐ FEJEZET.

KÖZÉP-EURÓPA NYUGATI RÉSZE.

A) A francia köztársaság.

Történelmi áttekintés.

A mai Franciaország területén a történelmi időszak kezdetén iberek, kelták és gallok laktak. A Földközi-tenger partjain korán phöníciai, majd görög gyarmatok keletkeztek. Ezek egyikével Massaliával a rómaiak már a második pún háború idejében szövetségben állanak, majd pedig a Pó völgyében lakó gallok leigázása után, az egész galliai Földközi-tenger partvidékére terjesztik ki hatalmukat (provincia.) Cæsar (60—50 Kr. e.) egész Galliát meghódítja; lakói ezentúl teljesen romanizáltak s 212-ben Kr. u. valamennyi megkapja a római polgárjogot.

A népvándorlás ideje alatt különféle germán törzs osztozik Gallia birtokában. Ezek egyike, a frank törzs, Chlodvig alatt Gallia nagy részére terjeszti ki hatalmát s ez idővel a frank birodalommá növi ki magát. E birodalom azonban gyorsan bomlásnak indul. Az uralkodó-ház tagjainak véres viszályai s a birodalomnak több részre való osztása a Major domusoknak alkalmat adnak hatási körük kitégítésére, s midőn 687-ben Heristali Pipin a frankok birodalmának egyedüli Major domusává válik, ő ezen birodalom, ha nem is névleges, de tényleges uralkodója. Fia Martel Karoly legyőzi (732-ben) az előre hatoló arabokat, a mi a család tekintélyét újból növeszti, úgy, hogy utódja Kis Pipin — Róma jóváhagyásával és beleegyezésével — az utolsó merovingi királyt, III. Childerichet klastromba záratván, 752-ben a frankok trónját elfoglalja. — Fia, Nagy Károly, felveszi a «római császár» hangzatos czímet s hatalmát egész Közép-Európára kiterjeszti. De gyenge utóda alatt, s még inkább unokáinak viszálykodása közben a birodalom hatalma nagyban csökken s a verduni (843) szerződés értelmében végleg három részre oszlik, a keleti

rész túlnyomólag germán, a nyugoti túlnyomólag román lakosokkal. A középső rész éjszak felé hosszán terjedő rajnamelléki területével alapja az előbbi kettő folytonos bírvágyának s véres háborúknak.

A nyugati részben, gyenge uralkodók alatt, az országnagyok mind több hatalmat ragadnak magukhoz; az ország számos kis területre oszlik, melyek csak formailag ismerik el, vagy el sem ismerik a náluknál gyengébb uralkodók fenhatóságát. Nagy Károly tehetetlen utódjainak utolsó sarja 987-ben tétetik örök nyugalomra. Akkor a francia hercegség nagyravágyó fejedelme, Hugo, teszi fejére a kevesek által igényelt, dicstelen koronát s fölveszi «a francziák királya» czímet. Egyenes utódjai a Capetingek 987—1328, azután ezeknek egy oldalága a valois (1328—1498) s majd 1498—1589 a valois-orleansi házból származott királyok alatt a királyi hatalom, a territoriális hatalmak megfékezése után fokozatosan nő, a királyság maga pedig, kivált az angolokkal folytatott százados háború szerencsés befejezése után, egyike lesz Európa leghatalmasabb államainak s ellensúlyozója a habsburgi ház törekvéseinek.

Az Italia ügyeibe való beavatkozás az államnak közvetlen hasznot nem hajt, bár az udvartól függővé tett avignoni pápák közvetve a királyi hatalom növekvéséhez szinte hozzá járulnak. A refórmatói mozgalom is véres polgárháborukat idéz elő, de a katholikussá lett IV. Henrik (Bourbon-ház 1589-től) trónralépése ezen belső bajt megszünteti s alatta, de még inkább utódai alatt, ügyesen választott, bámulatos kormányzói tehetséggel felruházott, hajthatatlan szívósággal tervekkel szövő s kivívó államférfiak, Franciaországot újból s fokozott mértékben Európa első hatalmasságává emelik. — A harmincz éves háború s a gyengülő Spanyolország bő alkalmat nyujtanak a szomszédok ügyeibe avatkozni, s ezeknek gyengeségéből hasznot méríteni.

S bár a spanyol örökösödési háború Franciaországot, s annak addig kivívott összes hadi dicsőségét s európai túlsúlyát végveszélylyel fenyegeti, számos közbejött szerencsés körülmény mégis oly fordulatot ad a dolognak, hogy Franciaország, felhasználva a szövetségesek közt beállott egyenetlenséget, ügyes alkudozás által, mint relatív győztes kerül ki a harczból, mely több, mint egy évtizeden át Nyugat-Európát és Olaszország éjszaki területeit vérell áztatta; s a nem sokára kiütött osztrák örökösödési háború újból alkalmat ad Franciaországnak nemcsak döntő szerepet játszani az európai jellegű ügyek lebonyolításában, de tényleg területnövekvéssel is szaporítani birtokait.

De mindezen külső siker daczára, itt újból ismétlődni látjuk azt, a mit már Spanyolország történelmének áttekintésénél alkalmunk volt tapasztalni: az uralkodó ház hatalmi növekvése szüli a szabadságot elfojtó absolutismust, a külső siker és domináló állás a közerkölcsiség súlyedését. Míg az írók egész serege az uralkodók dicsőségének megörökítésén dolgozik s számos nagy szellem a pazar

udvar páratlan fényűzése s mély erkölcsi sülyedése a jobbakban undort gerjeszt s a létező állapotok javításának s az e célra vezető eszközök megbeszélésének alapul szolgál; szellemes írók művei pedig bő tápot adnak a fokozatosan fejlődő elégedetlenségnek. Az általános elégedetlenség következményei sehol és soha nem nyilatkoztak oly gyors egymásutániságban, mint Franciaországban: 1789-ben történik az alkotmányozó nemzetgyűlésnek összehívása; már 1792-ben a köztársaság van kikiáltva, s 1793-ban XVI. Lajos vérpardon bűnhődik elődjeinek vétkeiért.

A forradalom hullámaiból I. Napoleon emelkedik ki, s 1804 óta mint a francziák császára hozzá fog azon — a hatalmasabb francia uralkodók által már több ízben megkísérlett — terv keresztülviteléhez: Franciaországnak az Európa feletti dictaturát megszerezni és biztosítani. 1812-ben e terv teljes megvalósítása közel kilátásba van helyezve; akkor Franciaország 830,000 □ $\frac{1}{m}$ -t, 50 millió lakossal s a tőle függésben levő területekkel együtt 1 $\frac{1}{2}$ millió □ $\frac{1}{m}$ -t s 73 millió lakost számlál.

De a mily bámulatossággal emelkedett I. Napoleon, oly rögtöni volt bukása is; 1814-ben ő már Elba szigetére van száműzve s az egyesült hatalmak Párisban diktálják a békét, mely Franciaországnak — az oda visszavezetett Bourbonok alatt — az 1792-iki határokat biztosítja. 1815-ben Napoleon ismét Franciaország ura; rövid uralmának véget vet a waterlói csata; Sz.-Ilona lesz börtönévé s az 1790-iki határok közé szorított Franciaország a Bourbonok öröke. De ez örökség nem lehetett állandó birtoka oly családnak, mely a multnak eseményeiből semmit sem tanult. 1830-ban X. Károly elűzetik, hasonló sors éri 1848-ban a helyére került (orlean) Lajos Fülöpöt.

A második köztársaságban jelentkező socialistikus és communistikus törekvéseknek Cavaignac által történt elnyomatása után Lajos Napoleon lesz a köztársaság elnöke s 1852 óta mint III. Napoleon Franciaország császára. Az uralkodása alatt gyökeret vert imperialismus új meg új háborúkat volt kénytelen viselni, hogy a figyelmet a nyomorúságos belállapotokról elfordítsa; a gloire volt a nép kárpótlása az elvesztett szabadságért. — A krími háború, a kínai és hátsó-indiai expedíciók, az 1859-iki olasz hadjárat Franciaország hatalmi állását Európában nagyban növesztették, de az 1866-iki porosz-osztrák háború, majd a szerencsétlen mexikói expedíció III. Napoleon dicsőségén és diplomatiái cselszövényein nagy csorbát ejtett; végleg megbuktatta őt s vele együtt hosszabb időre a francia imperialismust is az 1870—71-ki francia-német háború. A frankfurti béke szerint Franciaország területéből 14,500 □ $\frac{1}{m}$ -t veszített, 1 $\frac{1}{2}$ millió lakossal.

Franciaország, az e háborút követő communistikus mozgalom leveretése után, az óriási hadi kárpótlás daczára, melyet Németország tőle zsarolt, mint köztársaság, belső fejlődésén dolgozik s az óriási költségek daczára, miket rövid idő alatt kénytelen volt kiteremteni,

ma — bámulatosan fejlődött műipara, lakosainak szorgalma s minden téren észlelhető leleményessége által — az európai államok sorában újból, ha nem is domináló, de tiszteletet gerjesztő állást foglal.

Franciaország területének természeti jellemzése. — Ipar. — Kereskedés.

Franciaország az Atlanti Óceán és a Földközi-tenger között fekvő terület. Szárazföldi határainak nagyobb része természetes: Spanyolország (Andorra) felé a Pyrenæusok hegyláncza, Olaszország felé a Nyugati Alpok főgerince, Svájc felé a Jura-hegység, a német birodalom felé a Vogesek képezik természetes határait; politikai határa csak Belgium felé van.

Földjének déli és keleti része túlnyomólag félföld; tágabb sík területek itt csak a Rhône mentében terülnek el s a Pyrenæusoktól kelet felé húzódó tengerparti részeken. E területek főbb emelkedései a már említett határhegységeken kívül a Cevennek, a Cote d'or és a Langresi fensík. Az ország nyugati és éjszaki részén tágabb sík területek találhatók, melyeknek összefüggő nagyobb alfölddé való összeolvadását csak a Bretagne emelkedései s az Ardennek nyugati ágai akadályozzák meg.

A határát képező nyílt Atlanti Óceán részei a Biscaya-öböl s a La-Manche-csatorna a Calaisi úttal; a Földközi-tenger a Lyoni-öbölben nyúlik mélyebben a szárazföldre. Nagyobb folyói közül az utóbbiba csak a Rhône folyó ömlik; az előbbibe a Gironde, Loire és a Szajna. Ezen négy folyó, úgy mint szinte az Aude és Somme-Selda csatornák által vannak egymással összekötve, mint szinte az ország keleti határain túl folyó Rajnával is, a mi az ország kereskedelmének nagy előnyére válik.

Az ország éghajlati viszonyai nagyon előnyösek. Délen az éghajlat határozottan déli jellegű, éjszakon mérsékelt.

A Franciaországhoz tartozó Corsica szigete túlnyomólag hegyvidék.

A francia köztársaság nagysága $528,572 \square \frac{1}{m}$. Ezen területből 93.6% termő föld, s csak 6.4% terméketlen.

Az egyes művelési ágak szerint földterülete következőleg van felosztva :	
Szántóföld és kert	50.2%
Szőlő	4.6 "
Rét-legelő	21.8 "
Erdő	17.0 "
Termő	93.6%
Terméketlen	6.4%

A földművelés különösen az éjszaki és keleti részben virágzó, bár az ország egész területén nagy szorgalommal űzik. A főtermények: buza, rozs, árpa és kukoricza, továbbá repce, burgonya, hüve-

lyes vetemények és cukorrépa; a kender-, len-, krapp-, dohány- és komlótermesztés egyes vidékeken a kifejlés magas fokára emelkedett. A földművelés nagy kifejlése daczára a gabonaneműek átlagos évi termése nem felel meg a belszükségletnek, a feldolgozásra szánt növényekben pedig határozottan bevitelre szorul. Kiviteli cikket csak finomabb kerti vetemények, gyümölcsök s különösen a bor képez. Az utóbbiból Franciaország átlag évenként 51 millió hektolitert szúr. Bortermesztésre tehát, akár ennek mennyiségét, akár minőségét tekintjük, az európai összes államok között első helyen áll.

A rét- és legelőre kevesebb gondot fordítanak, annál nagyobb súlyt fektetnek a mesterséges takarmány előállítására, a mi az állattenyésztés nagy előnyére válik. Az erdészetre is mind inkább nagyobb gondot kezdenek fordítani: a fakincsóktól megfosztott vidékek újbóli befásítása nagymérvű, mindazonáltal fában is még ez idő szerint bevitelre szorul.

Az állattenyésztés a kifejlés magas fokára emelkedett, de az még mindig nem felel meg a belszükségletnek.

Franciaország állatállománya a következő: 2.8 millió ló, 0.7 mill. számár, öszvér; 11.7 mill. szarvasmarha, 23.5 mill. juh, 1.5 kecske, 5.7 sertés stb.

Ezekhez járul egyes vidékeken a házi-nyúl tenyésztés. A baromfi-tenyésztés terén Franciaországot az első hely illeti; a méhészet virágzó; a selyemhernyó-, úgyszinté piócza-tenyésztésre mind nagyobb gondot fordítanak. A halászat és vadászat törvény által van korlátozva. A bányászat tárgyai: ezüsttartalmu ólomérczek, só, cizink, mangán, antimon, aszfalt, vas és szén.

Az évi vastermelés 20 millió m. mázsára, a széntermelés pedig 200 millió métermázsára rug.

A műipar és kereskedelem a kifejlés magas fokára emelkedett; kivált fényüzési és piperecikkek előállításában Franciaország utolérhetetlen. A műipar kiválóbb ágai: a vasműipar, aczélipar, ékszerkészítés, gépgyártás, szállítóeszközök, műszerek, órák, agyagcikkek készítése és az üvegyártás; a faneműek feldolgozásában különösen az esztergályosság emelkedett nagy tökélyre. Említendő továbbá a kaucsuk és guttapercha eszközök készítése, bőrneműek feldolgozása, selyemipar; pamut-; gyapju- és lencszövetek és csipkekészítés. — Kiváló helyet foglal el a francia köztársaságban a ruhaneműek, nevezetesen pipere, keztü, nemez- és selyemkalapok készítése; említendő még a mesterséges virágok és a finomabb papírfélék előállítása.

A cukorkészítés és finomítás, sör és szeszes italok (cognac) előállítása s a dohányfeldolgozás, nemkülönbén mindenféle vegyészeti és illatszerek előállítása szinte bő jövedelmi forrást biztosít a lakosság nagy részének.

Franciaország virágzó műiparának természetes kifolyása, élénk és kiterjedt kereskedelme, mely úgy az állam belsejében, mint a kül-államok felé is nyilvánul.

Pénzegység a frank à 100 centimes = 40 kr. Hossz-, súly- és firmértékei a méterrendszeren alapulók.

A francia külkereskedelem az 1882-ik adatok szerint: Bevitel 1988 mill. forint, kivitel 1438 mill. forint, megjegyeztetvén, hogy a bevitelben leginkább nyers termények, a kivitelben pedig bor és műiparcikkék szerepelnek.

Közlekedési eszközök: vasut 28,608 $\frac{7}{m}$; hajó 15,126, 1 mill. tonna tartalommal; pósta-állomás 6156.

A táviró hossza 75,090 $\frac{7}{m}$, ebből 2600 $\frac{7}{m}$ tenger alatti huzal; 1.4 emberre egy távirat jut, egy emberre 10.2 levél és 8.9 újság.

A bankok és más pénz intézetek legnagyobb része Párisban van. Legtekintélyesebb a francia nemzeti bank, bankjegykibocsátási joggal — 94 vidéki fiókkal. Az összes számszerint 86 nagyobb francia bank befizetett tőkéje 570 mill. fr. A takarékpénztári betétek összege 1882-ben 717 millió forint.

A francia köztársaság lakosai.

A köztársaság lakosainak száma 37.672,048 lélek. A lakosság legnagyobb részt francziákból áll. A francia nép kelta, gallus, római és germán elemek keveréke; kisebb számmal vannak azonkívül olaszok, flamanok, bretonok, baszkok, németek és zsidók.

A francia, nemzetét önérzetesen «la grande nation»-nak nevezi, s méltán. A francia nemzet társadalmi és politikai vívmányai egész Európát áthatották s átalakították. A haza, becsület, dicsőség (gloire) fogalmi bámulatos gyűjtő hatást gyakorolnak a francziára, s rája nézve nincs megalázóbb, mint mikor valaki gyávanak nevezi. De nemcsak a háborúban nagy e nemzet, nagy az a béke műveiben is. Gyors felfogás s még gyorsabb kivitel jellemzi őt az ipar terén; a francia a mellett a csinos forma embere, a francia divat épen tetszetős formájánál fogva irányadó egész Európában, a mi ismét csak iparának, s így közvetve anyagi jólétének előnyére válik. A mint iparcikkeinek tetszetős és megnyerő formájával győz, úgy győz egész külsejével, modorával, társalgásával.

Vallás, illetőleg felekezetre nézve a francia lakosok túlnagy része római katolikus. Helvét és ágostai hitvallásu protestánsok, továbbá még zsidók kisebb számmal szerepelnek.

A római katolikus egyházat az állam által fizetett 17 érsek és 67 püspök kormányozza. A világi papok száma 45,000; számláltatott továbbá 23.541 szerzetes és 113.750 apáca.

A helvét hitvallásu protestáns egyház élén áll az egyetemes synodus által hivatalba helyezett központi egyháztanács; az ágost. hitvallásu protestáns egyház élén a főconsistorium által kijelölt directorium.

A közoktatásügy a francia köztársaságban eléggé kifejlődött, mindazonáltal a népnek legalsóbb rétegei tudatlanok és babonások.

A népoktatásról gondoskodik 73.764 népiskola, közel 5 millió tanulóval. A középiszkolák lyceumok és collegiumok, az előbbieket állami, az utóbbiak

községi középiskolák; azonkívül nagyszámú magánintézet. Számszerint van Franciaországban:

89 lyceum	43,176
244 collegium	37,035
799 magánintézet	77,746 tanulóval.

A felső tanítás nincs, mint nálunk, egyetemeken központosítva, hanem az 5 facultás (theologia, jog, medicina, természettudomány és philosophia) külön-külön áll. Hozzájuk számítjuk végtére a gyógyszerészi tanintézeteket is. Számszerint van 7 theol. (2 prot.) 13 jogi, 6 medic., 15 természettudományi, 15 phil., 3 gyógyszerészi, 2 gyógyszerészi és orvosi s 15 orvosi előkészítő tanintézet mintegy 15,000 tanulóval.

Ezekon kívül van a párisi polytechnikum — tulajdonképen csak előkészítő tanfolyam, a magasabb polgári és katonai tanintézetekhez; melyeknek száma igen nagy. Szakiskolái közül kiemelendők: tanítóképezdei (86), ipar, kereskedelmi, mezőgazdasági, erdészeti, bányászati, szépművészeti, hajózási és katonai nagyszámú intézetei. A francia könyvkereskedés 1876-ban 4888 új művet szolgáltatott.

Állami szervezet.

Franciaország jelenlegi államformája a köztársaság. A törvényhozást a két kamarából álló parlament, a végrehajtó hatalmat a köztársaság elnöke (Jules Grévy) gyakorolja.

Az alsó és felső ház együttvéve nemzeti gyűléssé olvadhat össze, midőn a köztársaság elnöki székének betöltéséről vagy alkotmányváltoztatásról van szó. — Az elnök a nemzeti gyűlés által 7 évre választatik. Az elnök s a két kamara egyes tagjai egyaránt gyakorolhatják a kezdeményező jogot a törvényhozásban. Az elnök hirdeti ki a törvényeket s ügyel azok végrehajtására. Ő a kamarákat elnapolhatja s a senatus beleegyezésével az alsó házat feloszlathatja. De háború izenés, békekötés, kereskedelmi szerződések kötése, területszerzés vagy cserélés s hasonló fontos, az állam hatalmi állását érdeklő ügyekben csak a törvényhozó testület előleges beleegyezésével határozhat. — Az elnök minden rendelkezéskor, hogy jogérvényes legyen, egy miniszter által kell ellenjegyezve lenni, mert a 9 tagból álló miniszterium a kamarák előtt felelős a kormány politikájáért s egyenként a tárczájuk körébe tartozó cselekményekért. Az elnök csak hazaárulás esetén vonható felelősségre.

A követek házába minden 25 éves választó beválasztható, választó pedig minden 21 éves, önálló francia állampolgár, ki a politikai jogok birtokában van.

A senatus 300 tagja közül 218 a departementek, 7 a gyarmatok által választatik, még pedig 9 évre; 75-öt a nemzetgyűlés választ élethossziglanra. A senatoroknak legalább 40 éveseknek kell lenni.

A köztársaság czimere egy zászlókkal és fegyverekkel körülvett érem, melynek közepét női fej foglalja el, feje felett egy arany csillaggal.

A nemzeti lobogó: piros-fehér-kék színű.

Rendjel: a becsületrend — 5 rangfokozattal polgári és katonai érdemek megjutalmazására.

A kormányzás élén 11 felelős miniszter áll.

A köztársaság közigazgatási tekintetben 360 arrondissementből álló 87 departements-ra van felosztva. Minden departement élén áll a prefect, ki a közigazgatást a departementek képviselőtestületével az alárendelt közegek és hatóságok által gyakorolja.

A francia köztársaság pénzügye, az utolsó, Németországgal folytatott háboru után fizetett nagy hadikárpótlás s roppant adósságai daczára — rendezettnek mondható, a mennyiben az állam összes bevételei a kiadásokat nem csak hogy fedezik, de még felesleget is eredményeznek.

Az állam rendes évi bevételei: 1.217.862,037; kiadás: 1,217.746,722. — Az államadósság (1881) 9.200 millió forint.

Hadügyi tekintetben a francia szárazföldi hadsereg hadi létszáma 1.889,236 (4.60%) emberre rug. A hadi tengerészet áll 341 különféle hajóból 1641 ágyuval s 242 mitrailleus-zel.

A folyókön való alkalmazásra van 25 hadihajó — 56 ágyuval s 14 mitrailleus-zel.

A hadkötelezettség, a betöltött 20-ik évtől kezdődik, s terjed a befejezett 40-ik életévig. — A hadi tengerészet személyzete első sorban önkénytesekből áll, s csak a mennyiben azok száma a szükségletet nem fedezi, osztatnak be más rendesen besorozottak is.

A köztársaság fővárosa Páris 2.269,000 lakossal. Ez az elnök s a miniszterek valamint egyéb főbb államhivatalnokok lakó- és működési s a parlament tanácskozási helye. Itt központosul az állam összes állami, politikai és társadalmi élete. Ez az ipar és kereskedelem középpontja. — Monumentális épületek, szép szobrok, tágas terek és mulatókertek díszítik a várost. Az itt felhalmozott műkincesek, számos színház s kivált a benne pezsgő élet nagyszerű s ellenállhatlan venterőt gyakorol, úgy francziára mint külföldre, úgy, hogy Páris, különösen a téli hónapok alatt az egész művelt világ előkelőbbjeinek találkozási helye.

Lyon 376,000. Marseille* 360,000, Bordeaux 221,000, Lille 178,000, Toulouse 140,000, Nantes* 124,000, St. Etienne 123,000, Rouen 105,000, Havre* 105,000, Roubaix 91,000, Rheims 93,000, Toulon* 70,000, Brest* 66,000, Amiens 74,000, Nimes 63,000, Versailles 62,000, Montpellier: 56,000, Nancy 73,000, Nizza* 66,900, Angers 68,009, Rennes 60,000, Orleans 57,000 sat.

Franciaország befolyása Európán kívüli területekre és gyarmatai.

a) *Afrikában.*

Franciaország legelőször a keresztes hadak alkalmával szerzett némi befolyást az ázsiai és afrikai partokon. Az utolsó keresztes hadak Egyiptomban és éjszak-nyugati Afrikában kívánják a francia befolyást megerősíteni, de állandó siker nélkül. Újból megint I. Napoleon hódította meg Egyiptomot és Elő-Ázsia kis részét, de a világesemények fejlése e szerzeményt ismét megsemmisítette. 1846-ban

indult meg Algéria hódítása, mely azután — Abdel-Kader a kabylok fejedelmének eltávolítása után — francia gyarmat lett. Algéria nagysága 667,065 $\frac{1}{2}$ $\%_m$ 3.310,412 lakossal. E tekintélyes területnek déli — a Zahara sivatagra támaszkodó — része azonban még mindig nincs kellőleg biztosítva s folytonos lázongások és vérengzések színhelye Algéria fővárosa: *Algír* (52,000 lak.) a kormányzó székhelye.

Legújabb időben *Tunizra* is kiterjedt a francia befolyás. Ennek nagysága: 116,000 $\%_m$. Lakosai 3 mill. lélek — arabok, mórök s bevándorolt keresztény európaiak. E tartomány ügyeinek végleges rendezése a jövőnek van fentartva.

Nyugati Afrikában egy 252,000 $\%_m$ -re becsült s mintegy 200,000 ember által lakott terület birtokosa a francia köztársaság. E terület a Szenegal és Gambia folyók között terül el, igen termékeny (40,000 mázsa gumi évenként) s élénk karaván-kereskedést folytat a Niger folyó által szelt vidékek felé. Főhely: *St. Louis* (15,000 lakossal). E birtok kiegészítő részét képezi egynehány kereskedelmi pont Felső Guineában.

Franciaországnak az Indiai Óceánban fekvő s Afrikához tartozó sziget birtokaiból csak *Reunion* szigete maradt meg 1979 $\%_m$, 176,648 lakossal. Újabb időben (1841) vétel útján szerezte meg a Komorin szigetcsoportból *Mayotte* szigetet s ugyanakkor a Madagaszkár partjaihoz közel fekvő *Nossi Bé* és *St. Maria* szigeteket. Ezeknek összes területe 659 $\%_m$, mintegy 30,000 lakossal.

b) Ázsiában.

Itt a francia birtokok Elő- és Hátsó-Indiában vannak. Amott egynehány tengerparti helyből állanak; legfontosabb kikötő *Pondichéry* (40,000 lak.), a francia kormányzó székhelye. Hátsó-Indiában 1859-ben *Cochinchinát* szerezte meg. E birtok kiterjedése 59,457 $\%_m$, 1,600,000 lakossal. Kiegészítő részét képezi ennek az 1863 óta francia védnökség alá került 83.861 $\%_m$ -nyi s közel 1 $\frac{1}{2}$ millió lakost számláló *Kambodsa*. 1883-ban *Tonkin* (Nagysága: 200,000 $\%_m$ Lak. 15 mill.) is francia fenhatóság alá került.

c) Ausztráliában.

A francziák itteni birtokai: *Uj-Kaledónia* (19.822 $\%_m$, 72,194 lak.); *Loyalti szig.* (2,743 $\%_m$, 13,174 lak.); *Marquesos szig.* (1,274 $\%_m$, 5,754 lak.) és *Cliperton sziget* (5 $\%_m$).

Francia védnökség alatt állanak: *Tahiti*, *Morea* és hozzátartozói (1.179 $\%_m$, 21,936 lak.); *Tubuai*, *Vavitaio*, *Opuro* (209 $\%_m$, 793 lak.); *Tuamatu* csoport és *Gambier szig.* (1000 $\%_m$ 5469 lak.)

d) Amerikában.

A felfedezések korában Franciaország is részt vett nyugat felé irányzott expedíciókkal Amerika egyes részeinek elfoglalásában. Foglalásai kivált a Sz. Lőrincz folyam körüli s az attól éjszak felé fekvő területekre voltak irányozva. De ezen területek 1713-ban, majd

1763-ban Anglia birtokába mentek át, úgy hogy Franciaország itteni birtokai csak egynehány Uj-Foundlandot környező szigetekre olvadtak le (St. Pierre, Miquelon, Langlade). E szigetek összes területe $235 \square \mathcal{K}_m$ s csak St. Pierre van mintegy 5,000 menő állandó lakossággal benépesítve. A többiek — mint szinte a Roy fok körül fekvő parti részek — csak a halászat czéljainak szolgálnak.

Fontosabbak — bár szinte csekély kiterjedésűek — Franciaországnak nyugat-indiai birtokai. Terjedelmesebb birtokaik maradványait képezik itt: *Martinique*, *Guadeloupe* és *St. Barthelémy* — összesen $2,800 \square \mathcal{K}_m$, 355,000 lakossal.

III. Napoleon mexikói expedícióját nem koronázta a kívánt és biztosan várt siker.

Dél-Amerikában a francziák birtokát képezi *Guyana* egy része. Itt francia gyarmatok már 1626-ban keletkeztek. Azóta a birtok tetelesen gyarapodott. Most nagyságát $122,000 \square \mathcal{K}_m$ -re becsülik — 36,000 lakossal. — A lakosság egy része a forradalmi időszakban ide deportáltak utódaiból áll, azután indiánusokból és kulikból. Főtermények: cukornád, kávé, kakaó, gyapot és bors. Ujabb időben aranyat tartalmazó területeket fedeztek fel, a mi valószínűleg a lakosság gyors növekvését fogja előidézni. A terület kormányozója *Cayen* (3000 lak.) városban lakik.

B) Monaco fejedelemség.

Európa ezen legkisebb állama 968 óta létezik. 1400-ban spanyol, 1641-ben francia fenhatóság alá került; a francia forradalmi áramlat elnyelte, az 1815-ik restauratio újból életre keltette — olasz fenhatóság alatt, mely később 1860-ban Franciaországra ment át. Franciaország ez óta a fejedelemség egy részét megvette, úgy hogy az jelenleg csak Monaco városból s mintegy $21 \square \mathcal{K}_m$ -nyi határából áll. Névleg független állam, de tényleg — különösen 1865 óta — Franciaország kiegészítő része. (Lak. 7.049.)

Czímer: piros, ezüst csíkos paizs, azon felirattal: Deo juvante. A lobogó színe: piros-ezüst. Vitézrend: Sz. Károly rendje — 5 osztálylyal.

C) Belgium királyság.

Történelmi áttekintés.

A mai Belgium területét Cæsar idejében belgák lakták. Legyőzetésük után e területtől is római provincia lett (*Gallia Belgica*). A római birodalom felbomlása után a frankok hatalmába került. A frank birodalomnak három részre való osztása alkalmával a Lotharingiának nevezett középső rész éjszaki tagját képezte. 887 óta (Vastag Károly) Belgium a német birodalomhoz s a német császárok

adományozása folytán több herceg és gróf birtokába került, kik itt, úgy mint másutt is történt, e birtokokat családjuk számára örökösökké tették. Különféle körülmények, különösen az uralkodóházak között létesült házassági összeköttetések által a 15-ik században e birtokok mind a burgundi — s Merész Károly leányának Miksával való összeházasítása folytán a habsburgi házhoz kerülnek s e ház birtokainak két részre való osztása után a spanyol ág birtokainak kiegészítő részét képezik.

Ezen terület éjszaki részeiben a reformatio gyorsan elterjedt. Spanyolországnak elnyomására irányzott kíméletlen eljárása, az éjszaki tartományok szabadságharczának alapoka. E harc az éjszaki tartományok — Spanyolországtól már 1609-ben s később a westphali béke alkalmával véglegesen elismert — függetlenségét eredményezi. A déli rész, melyhez a mai Belgium is tartozott — ezentúl a spanyol és francia fegyverek gyakori tusájának véres színhelye volt s fekvésénél fogva a francia terjeszkedési vágnak jó részben áldozatul esett. A megmaradt rész a rastadti béke által az osztrák habsburgi ház birtokaihoz csatoltatott. A habsburgi uralkodók azonban nem tartották mindig kellő tiszteletben e tartomány alkotmányos jogait, a mi gyakran hangos elégedetlenségre adott okot. II. József alatt ezen elégedetlenség nyílt lázadásra ment át, úgy hogy a francia forradalmi mozgalomnak nem nagy fáradságába került e területet a habsburgi háztól végleg elszakítani s a maga érdekeinek szolgálatába fogadni. — A Campo Formióban kötött béke szerint Belgium Franciaországba kebeleztetik, melynél azután 1814-ig maradt. A bécsi congressus Belgiumot a szomszéd Hollandiához csatolja. De a kettő között, úgy a vallási, mint a százados elszakadás folytán növesztett politikai ellentét már oly nagy volt, hogy ez egyesítés nagy tartósságot nem igen ígérhetett. Az 1830-iki francia forradalom által felháborított Belgium független államnak nyilvánítja magát s a szász-köburgi házból származott Lipótnak királylyá való választása által Hollandiától tényleg elszakadt. Ezentúl a Luxemburg egy részével nagyobbított királyság — melynek örök semlegessége az európai hatalmak által biztosított — a békés munkálkodás folytán a kifejlés magas fokára emelkedett.

Földjének természeti jellemzése. — Ipar. — Kereskedés.

A királyság keleti részét a Rajnai palahegység egyes ágai, a délnyugati részt az Ardennek ágai borítják, többi — tehát éjszaki és éjszaknyugati részei sík alöldet képeznek.

Folyói a Selda (Lys) és a Maas; mindkettőnek torkolata azonban e tartomány határain kívül esik. Tengerpartja aránylag csekély s az sem mondható épen kedvezőnek. A Német (Éjszaki-) tengeren kívül, nyugat és délre Franciaország, kelet felé Luxemburg, a német birodalom és Hollandia határolják, az utóbbi képezi részben a királyság éjszaki határvonalt is.

Nagysága 29,455 □ $\frac{1}{m}$. Területének 85.3% termő: 14.7% terméketlen.

Belgium területe következőleg oszlik meg:

Szántóföld	49.3%
Kert és szőlő	4.0 "
Rét, legelő	17.0 "
Erdő	15.0 "
Termő	85.3%
Terméketlen	14.7%

A termő terület nagy gonddal műveltetik. A tenger felé nagy védgátak védelmezik, a Campinében pedig a lápos területek lecsapolása által szélesen kiterjedő vidékek lettek művelhetőkké. De a nagy tökélyre vitt példásnak nevezhető mezei ipar daczára Belgium gabnáneműekben mégis bevételre szorul. Burgonya, hüvelyes vetemények és répafélék a belszükségletnek megfelelők. Igen elterjedt a lentermesztés, melynek feldolgozása a vidéki lakosság jólétének egyik alapfeltétele; a komlótermesztés egyes vidékeken szinte virágzó. Dohány, krapp, cichorie egyes vidékeken szinte nagy sikerrel természetnek. Virágzó a zöldség és gyümölcsstermesztés is. A szőlőtermesztés aránylag csekély s csak a tartomány déli területeire szorítkozik.

Rét és legelő nem elegendő a szükséghez állatállomány fentartására s mesterséges takarmány előállítására utal; fában a királyság bevételre szorul.

Az állattenyésztés a belszükségletnek megfelelő. A baromfitenyésztés és méhészet egyes vidékeken mély gyökeret vert; a tengerpartokon osztriga.

Belgium állatállománya az utolsó adatok szerint következő: ló 283,163, szarvasmarha 1.24 mill., juh 586,098, 197,000 kecske, sertés 632,301.

A bányászat a királyság déli területén virágzó. Tárgyai: vas, réz, ólom, szén, kevés mangán, timsó, tőzeg sat.

Belgium termel: 6 millió m. mázsa vasat; réz 20,000 m. mázsa; szén 168 mill. métermázs; ólom 76,000 mmázs.

Műipara virágzó, nevezetesen a vas- és acél-műipar, azután műszerek készítése mint: zongorák, orgonák, hegedűk; nagyon kifejlett az agyagcikkék készítése, az üvegyártás és bőripar. Kiemelendő továbbá a selyem-, gyapju- és gyapot ipar és a lenfeldolgozás; finom vászonfélék szövésében Belgium első helyen áll valamennyi európai állam között, csipkekészítése pedig világhírű. Papirgyártása szinte nagy tökélyre van vive. Virágzó iparágat képez továbbá: a cukorkészítés és finomítás, a sör- és szeszfőzés, szivargyártás s a vegytani termelvények előállítására irányzott ipar sat.

Pénzértékének alapja a frank à 100 centimes = 40 kr. Hossz-, súly- és űrmértéke a méterrendszeren alapuló.

Az ipart és kereskedelmet előmozdító eszközök közül van Belgiumban: Vasút: 4182 $\frac{1}{m}$ (legsűrűbb vasúthálózat egész Európában).

Hajó: 59 (41 gőzhajó) mintegy 77,000 tonna tartalommal.

Pósta: 852 állomás; 1 lakosra jut 17.9 levél s 14.3 újság.

Távíró 827 állomás; 6000 $\frac{7}{m}$ hosszúság; 1.2 távírat 1 lakosra.

17 nagyobb pénzintézet, köztük legtekintélyesebb a belga nemzeti bank a papírpénz kibocsátás kizárólagos jogával felruházva. Befizetett tőkéje 20 mill. frt. (40 fók).

A kereskedelmi bevétel évi értéke 661 mill. frt: a kivitelé: 528 mill. frt.

A takarékpénztári betétek összege: 79 mill. forint.

Belgium lakosai.

Belgium lakosai — számszerint 5,519,844 lélek — származásra s nyelvre nézve vlámek, vallonok és francziák, tehát a germán és román nyelvcsaládokhoz tartozók. Az állam hivatalos nyelve francia. A népet kitartó szorgalom jellemzi s csak ennek tulajdonítható, hogy Belgium nem épen jó minőségű földje daczára, kertté van átalakítva, melyben a legkülönbélebb termények kitünően termesztethők.

Vallásra nézve Belgium lakossága mintegy 15,000 prot. és 3000 zsidó kivételével római katolikus.

A kath. egyház élén 1 érsek áll, alatta 5 püspök működik; a világi papok száma 5000, a szerzeteseké 3649, az apáczáké 19,000-rel van kimutatva. — A prot. egyház ügyeit a brüsszeli synodus viszi, melynek elnöke püspöknek neveztetik.

A közoktatásügy még hiányos: 1850-ben az ujonczok egy harmada nem tudott írni és olvasni; azóta a viszony valószínűleg már némileg jobbra fordult.

A népiskolák száma 5729. A középiskolák athenäumok, collegiumok és középiskolák. Az előbbi kettőben a humanistikus és realistikus oktatás egyenlő mérvű, az utóbbiak kizárólagosan reáliskolák. A leginkább papok által vezetett privátintézetekkel együtt a középiskolák száma 163 (köztük 93 állami). Van 2 állami egyetem s 2 szabad egyetem; az utóbbiak egyike katolikus jellegű; a másik felekezetenkívüli. Az egyetemek tanulóinak száma a 4000-et felülhaladja. A műegyetemi szakmák az egyetemekhez vannak csatolva.

Szakiskolák: 6 papi seminarium, kereskedelmi, ipar-, mezőgazdasági-, erdészeti-, zenei-, festészeti-, katonai- stb. intézetek.

Állami szervezet.

Az állam élén áll a király (II. Lipót), ki az egyenes örökösödés rendje szerint foglalja el a megürült trónt. A törvényhozás tisztét a király mellett a két kamarából álló országgyűlés gyakorolja. Senatus, képviselőház.

A képviselőház 124 tagból áll, tehát mintegy 40,000 lakosra esik egy képviselő. A képviselők közvetlenül 4 évre választatnak. A választási jog censushoz (42 franc 32 cent.), meghatározott korhoz (21 év) s az állampolgári jogok birtokához van kötve. Választható minden 25 éves választó.

A senatus 69 tagból áll, kiket a fent nevezett választók 8 évre választják azok közül, kik egyenes adó fejében legalább 2116 franc és 40 cent. fizetnek s a 40-ik évet betöltötték.

A képviselőház két évenként, s senatus 4 évenként fele részben megújítatik. A senatus tagja 18-ik évtől kezdve a trónörökös is. Szavazattal azonban csak 25-ik évtől kezdve bír.

Az állam felelős kormánya 6 miniszterből áll. A királyság 9 tartományra s kerületekre van felosztva; amazok élén áll a kormányzó, ezekben a kerületi elnökök.

Czímer: Koronázott arany oroszlán, fekete-arannyal szegélyezett paizson. Színei: fekete, sárga, vörös, függőleges egymásutániségben. Rendjelek: A Lipót-rend — 5 osztályal.

A királyság pénzügyei rendezettek. A bevétel fedezi a kiadásokat, sőt még felesleg is marad, mely az államkincstárba vitetik.

Az állam évi bevétele 120 millió forintban van megállapítva. Adósság: 581 millió forint.

Hadügyi tekintetben, a királyság szárazföldi hadseregének hadi létszáma 237,000 ember (4·30%) A hadi tengerészet áll 4 hajóból, 34 ágyúval.

Minden belga 19-ik évében jelentkezik, s 20-ik évében kisorsoltatik hadi szolgálatra. Helyettesítés és kiváltás meg van engedve. A szolgálati idő 8 év, ebből 2—4 év tetteles szolgálat. Minden, a hadseregbe tényleg be nem sorozott belga 21—50-ik évig a polgári nemzetország tagja.

Főváros: *Brüsszel* (394,000 lak.).

Antwerpen 169,000, Ostende 19,000, Mecheln 42,000. Lüttich 123,000, Brügge 44,000, Gent 131,000, Namur 26,000. Löwen 35,000, Verviers 40,000.

Belgium befolyása Európán kívül fekvő területekre.

Belgium — mint önálló királyság — Európán kívül fekvő területekre nem igen gyakorolt közvetlen befolyást. Gyarmatai más földrészekben nincsenek. — Mint a habsburgi ház spanyol ága alatt egyesített területek egy kis tagja, a multban neki is kis része volt azon befolyásban, melyet az anyaország Európán kívüli területekre gyakorolt. Hogy e befolyás magára az anyaországra sem volt üdvös, azt már más helyen elmondtuk. Belgium területe is csak utóbajait érezte, midőn az elgyengült anyaország s az erősödő Franciaország közötti háborúk véres színhelyévé lett s Franciaország által mind szűkebb határok közé szorítottatott.

D) Hollandia királyság. (Németalföld.)

Történelmi áttekintés.

Hollandia, mint a burgundiai habsburgi birtokok tagja 1572-ig azoknak sorsában osztozkodott. — 1572-ben a számüzött orániai Vilmos buzdítására a hollandusok fegyvert fognak Alba kegyetlen és zsarnok gazdálkodásának megszüntetésére s az első siker után orániai

Vilmost királyi helytartónak választják. — 1579 Hollandia példáját még más 6 tartomány követi; a 7 tartomány felbonthatlan szövetséget köt egymással, melynek főczélja a közös védelem, a közös ellenség támadásai ellen.

A spanyolok ellen folytatott kitartó harcznak szép sikere volt. 1648-ban az egyesült köztársaság nem csak hogy európpailag független államnak nyilvánítottatik, de még Belgium egy részével területileg is növesztetik. A Spanyolországgal s az akkor abba kebelezett Portugaliával folytatott harc közben Hollandia azoknak s különösen az utóbbinak számos tengeren túli — különösen ázsiai — birtokait elfoglalgatta, úgy hogy a westphali béke után a kis állam a világkereskedelem birtokosa s első tengeri hatalmasság. Ezen állását — számos politikai és vallási belviszályok daczára — egészen a 18-dik századik fentartja.

A francia forradalom hullámai Belgium után, Hollandiát is elnyelik. 1795-től kezdve Hollandia mindazon politikai változásokon megy át, melyeken a francia köztársaság átment; 1806-ban Lajos Napoleon alatt királyság lesz s ennek leköszönése után a francia császárságba kebelezetik. — A bécsi congressus a monarchiai államforma megtartásával helyreállítja az államot s avval — hogy Franciaország ellenében elég erős védfalat képezhessen — a habsburgi Belgiumot is egyesíti. — Az egyesült két állam akkor a németalföldi királyság nevét vette föl, melyet Hollandia azután — Belgiumnak 1830-ban történt elszakadása után is — megtartott.

Hollandia földjének természeti jellemzése. — Ipar. — Kereskedés

Hollandia területe egészen sík alföld, sőt tengerparti részei a tenger színe alatt fekvő s attól magas védelmi gátak által védett mély földet képeznek. (Számos fővenysziget a part hosszában.)

Határainak nagy részét a Német tenger kepezi, a Zuider öböl s a Rajna, Maas és Selda öböl szerű torkolata által mélyen berovátkolva. Szárazföldi határát a német birodalom és Belgium kepezi. Főfolyója a Maas, azután a számos ágra oszlott Rajna, az Yssel s a Maassal összekötött Selda-torkolat. Számos csatorna.

Az éghajlat az Oczeán hatása alatt áll s általában mérsékeltnek mondható.

A királyság nagysága: 32,999 \square $\frac{1}{m}$. Ezen területből 71.8% termő föld, 28.2% terméketlen.

Hollandia területe következőleg oszlik meg:

Szántóföld	26.8%
Kert	1.2 „
Rét-legelő	37.0 „
Erdő	6.8 „
Termő	71.8%
Terméketlen	28.2%

A mezői ipar a nagy szorgalom daczára, mely arra fordítottik, nem képes a belsükségletet fedezni; Hollandia tehát gabonaműűek-

ben állandó bevételre szorul. Fontos a hüvelyes vetemények termesztése, úgy szinte a burgonyáé is, mely a homokos tengerparti területeken kitünően tenyészik. Azonkívül természetik még len, kender, dohány, krapp, repce, cichoria, komló és köménymag. A zöldségtermesztés általában a kertészet — mint évszázadok óta meggyökerezett iparág — a kifejlesztés magas fokára emelkedett. Erdő aránylag kevés van s a belsükségletnek nem felel meg; fában is tehát a királyság bevételre szorul.

Rét és legelő — mely a királyság termő területének felét elfoglalja — az állattenyésztés biztos alapját képezi.

Hollandia állatállománya: Ló 277,888. szarvasmarha 1 $\frac{1}{2}$ mill. juh 844,000, 152,000 kecske, sertés 320,000. Fontos a halászat.

Bányászat a királyság területén nincs. Tőzeg, pipaagyag.

A műipar terén kiemelendő vászon-, pamut-, posztó- és selyem szövészet; papír-, cukor- és szeszgyártás; gépipar és agyagcikkek (pipák) készítése; hajóépítés. Vegytani termelvények előállításában és a gyémánt csiszolásban Hollandia valamennyi európai államot egy századdal megelőzte.

Kereskedelme kifejlett s még most is földünk egész felületére kiterjed.

Pénzegység a forint à 100 cents = 85 kr.

Hosszmérték: a rőf à 10 palmen à 10 duim à 10 streep = 1 méter.

Súlymérték: a mázsa à 100 pond = 100 kilogramm.

Űrmérték: a hordó à 100 kanta = 100 liter.

Közlekedési eszközök: Vasút 2,011 $\frac{7}{8}$ m; hajó 880 mintegy $\frac{1}{2}$ millió tonna tartalommal. Pósta 1287 állomással; egy lélekre jut 18-9 levél és 9-8 újság. A táviró hossza: 4.132 $\frac{7}{8}$ m, 443 állomással; 1 távirat 1.3 lakosra.

Az évi bevétel értéke 781 millió forint, a kivitél 586 mill. forint. Számos pénzintézete között legtekintélyesebb az amsterdami nemzeti bank 13 $\frac{1}{2}$ mill. frt tőkével s a papírpénz kibocsátás kizárólagos jogával. Pénzintézeteinek összes tőkéje 132 millió forint.

A takarékpénztári betétek összege 29 mill. forint.

Hollandia lakosai.

Hollandia — 4.114,077 főre menő — lakossága a germán fajhoz tartozik. A többséget képezik a tulajdonképeni hollandusok, azután vannak még frizek, flamandok és németek. A lakosság testi alkata erős; hozzá van szokva a kitartó munkához: a városi lakosoknál nagy a kereskedelmi hajlam, a vidéki lakoságnál a mezeti magány szeretete. A hollandusokat kiválólag a tisztaság szeretete jellemzi, úgy a házban és annak berendezésében, mint ruházatában is.

Vallás tekintetében a túlnagy rész protestáns. A számos prot. vallásfelekezetek között legnagyobb számárányul a helv. hitv. prot. szerepelnek. A lakosság kisebb része római katolikus. Szórványosan élnek zsidók is, számszerint mintegy 81,000.

A protestans egyház ügyeit a synodus intézi, mely évenként Haaga városában tanácskozik s 13 pap, a tartományi egyházi kormányoktól 3 évre kiküldött 6 presbyter, 3 theologiai tanár s az egyetem titkárából és quaestorából áll. — A többi protestans felekezetek egyházi szervezete kisebb-nagyobb éltérésekkel presbyteri alapokon nyugvó.

A katolikus egyház élén áll egy érsek és négy püspök; a világi papok száma 2,181.

Hollandia a szellemi műveltség magas fokán áll. Közoktatásügye virágzó.

Népiskola 3880 — $\frac{1}{2}$ mill. tanulóval.

Középiskolái: latin iskolák és gymnasiumok humanistikus, felső polgári iskolák realistikus irányval; amazokban (29) a tanítás 6, az utóbbiakban (59) a tanítás 5, 4 és 3 évi időtartamra terjed. A tanulók száma meghaladja a 6000-et.

Van 3 állami egyetem 5—5 facultással, azután egy városi s egy szabad egyetem szintén 5 facultással. A tanulók létszáma a 2000-et megközelíti.

A szakiskolák száma tekintélyes.

Állami szervezet.

Az állam élén áll a király. (III. Vilmos.) A törvényhozás tisztét a királylyal együtt a két kamarából álló törvényhozó testület gyakorolja. (Generalstaaten.)

Az első kamara 39 tagból áll, kik az egyes tartományok rendjei által a legtöbb adót fizetőkből 9 évre választatnak.

A második kamara tagjai 4 évre közvetlenül választatnak, az egyes ügy felosztott választó kerületekben, hogy 45,000 lakosra egy képviselő jusson.

Választó minden önálló hollandiai polgár, ki politikai jogainak teljes élvezetében van s egyenes állami adó fejében évenként 20—160 forintot fizet. Választható minden 30 éves választó. Az első kamara tagjainak $\frac{1}{3}$ része 3 évenként, a második kamara szinte $\frac{1}{3}$ része 2 évenként kilép s új választások által pótoltatik.

A kormányzást 7 felelős miniszter gyakorolja. A miniszterium közegei a 11 tartományban a királyi biztosok, kik egyszersmint a tartományi 6 évre választott s évenként kétszer összeülő testület elnökei.

Czímer. Álló, koronázott, arany oroszlán, kék — arany zsindelelyel behintett — mezőben. Ez jobbájában ezüst kardot, baljában 11 arany nyílból álló köteget tart. Színek. vörös, fehér, kék, vízszintes egymásutániságban. — Rendjelek: Vilmos-rend 4 oszt., a németalföldi oroszlán rendje 3 osztálylyal; a luxemburgi tölgykorona rendje (5 oszt.); az arany oroszlán házi rendje (4 oszt.)

Pénzügyi tekintetben a kiadás többletét a gyarmatok jövedelme fedezi.

Évi bevétel 91 mill. forint; kiadás 110 mill. forint. Az adósság 800 mill. forintra rúg.

A hadsereg hadi létszáma 200,000 főből (4.86%) áll. A hadi tengerészet áll 109 hajóból, 370 ágyúval s 94 mitrailleus-zel. A folyókon való szolgálatra van 5 hadi hajó — 10 ágyúval. Kizárólag gyarmat szolgálatra 39 hadi hajó — 99 ágyúval.

A szárazföldi hadsereg, úgy mint szinte a hadi tengerészet legénysége is első sorban önkéntesekből áll. A mennyiben ezek a szükségletet nem fedezik, besorozottak által kiegészítettik. Sorozás alá esnek mindazon hollandusok, kik 20-ik évöket betöltötték. Kiváltásnak helyettesítésnek és sorscserélésnek helye van. A szolgálat 5 évre terjed. A gyarmatok hadserege kizárólagosan csak önkéntesekből áll. A polgárórség tagjai az állam összes 25—35 éves polgárai. Hivatása ennek a belbéke fentartása és a haza határainak védelme. A népfelkelésben való részvétel Hollandia összes férfilakosságát a 19—50-ik életévig kötelezi.

Főváros *Amsterdam* (328,000 lak.) a hollandiai kiterjedt kereskedésnek középpontja.

Haag 123,000, Rotterdam* 157,000, Groeningen 48,000, Leyden 41,000, Dtrecht 26,000, Utrecht 71,000, Arnheim 42,000, Maastrich 28,000, stb.

Hollandia befolyása Európán kívüli területekre és gyarmatai.

a) *Ázsiában*

Hollandia Ozeánontúli befolyása, annak Spanyolország ellenében folytatott szabadságharcza óta kezdődik. Midőn ugyanis a spanyol királyok a hollandusokat az Indiából Liszabonba hozott árukkal való közvetítő kereskedelemtől eltiltják vala — azok maguk keresik fel Indiát s ott csakhamar állandó letelepítéseket eszközölnek. Hatalmuk gyarapodásával a portugalok ázsiai birtokait kezdték elfoglalgatni s őket az Indiai Ozeánból végleg kiszorítani. Később Anglia hatalmi növekvése s Hollandiának a napoleoni háboruk alatt Franciaországgal való szoros összeköttetése folytán — a királyság számos gyarmatot elveszített (Ceylon, a Malabar part) — mindazonáltal ázsiai gyarmatai még most is igen terjedelmes területet képeznek, a mennyiben 1.470,188 \square $\%_{m}$ -nyi területre kiterjednek, mintegy 28 mill. lakossal.

E birtokok: Java, Madura. a szomszéd kisebb szigetekkel, Szumatra nagyobb része. Banka. Billiton, Palembang, Borneo partvidékei, Celebesz, a Molukkok, a kis Szunda szigetek.

A hollandiai gyarmatok egy főkormányzóságot képeznek s 15 kerületre felosztvák. A lakosság benszülöttekből, bevándorolt európaiakból, khinaiakból, arabokból és hindukból áll. A rabszolgaság 1862 óta meg van szüntetve. A gróf Bosch által 1832-ben megállapított «Cultur-stelsel» által a hollandiai gyarmatok fejlődése s természeti képessége óriásilag fokoztatott, úgy hogy ez idő szerint jövedelmök 120 mill. forinton felül emelkedett. Ezen jövedelmekből a hollandiai kormány első sorban a gyarmatok kormányzási és közigazgatási költségét fedezi, egy részét javításokra s közlekedési eszközök létesítésére fordít, a hátralék a hollandiai államkincstár javára esik. Ez utóbbi rész 1872-ben 10 $\frac{1}{2}$ mill. hollandiai forintra rugott.

A főkormányzó alatt áll az indiai tanács. 1865 óta a gyarmatok külön alkotmányt kaptak, egy közvetlen választásokból kikerült parlamenttel, szólási-, gyülekezési-, sajtószabadsággal stb.

Hollandia ez engedménye, mint szinte a feltűnően csekély — s csak kis részben európaiakból álló — hadsereg bizonyosságát tesznek arról, hogy Hollandia — szakítva a mult gyakori visszaéléseivel és hibáival — azon van, hogy e gyarmatokat necsak kizsákmányolja, hanem hogy, mint a benszülöttek vezére és tanácsadója, azok szellemi és anyagi fejlesztésén dolgozik s azok bizalmát az európaiak iránt mindinkább fokozni igyekszik.

A hollandiai gyarmatok főbb terményei és legfontosabb kiviteli czikkei: czukor, kávé, rizs, thea, fűszer, dohány, cinchona.

Jává szigetén a vasúthálózat hossza 263 $\frac{1}{2}$ m. Ugyanótt van 37 táviró-állomás a tengeri huzal által vele összekötött Szumatrán szinte 5 állomás.

A keresztény vallás a ténitők búzgalma folytán a benszülöttek között mindinkább mélyebb gyökeret kezd verni. — Főváros: *Batavia*, 151,000 lakossal.

Cheribon* 10,000, Samarang* 58,000, Surabaya* 90,000 Palembang* 40,000, Padang* 30,000, Pontianak* 20,000, Macaszar 40,000, Menado* 9,000, Amboina* 16,000. Ternato 6,000.

b) Amerikában..

Délamerika éjszaki partjain — Guayanában — a hollandusok már 1580-ben alapítottak gyarmatokat. A spanyolok tiltakozása mit sem segített, mert 1636ban már több rendbeli virágzó gyarmat felett rendelkeznek itt, sőt a Bredában kötött béke értelmében az angolok által alapított Szurinam gyarmatot is megszerzik. De Brazília feletti 1630-ban kezdődő uralmuknak 1654-ben vége szakadt s Éjszak-Amerika partvidékein alapított gyarmatai is angol birtokba mentek át. — Jelenleg a hollandusok amerikai birtoka a Kis-Antillákban fekvő Curacao, Szaba, Sz. Eusztach, Sz. Márton, Bonaire és Araba szigetekkel együtt 120,000 $\square \frac{1}{2}$ m-re tehető, mintegy 113,000 lakossal. E lakosok: európaiak, indiánusok és négek. A lakosság főfoglalkozása a cukornád-, kávé-, kakaó- és gyapottermesztés, mely azonban még ez idő szerint csak a tengerpartra szorítkozik, mivel a tartomány belseje rengetek erdővel van borítva s még csak kis részben ismeretes.

De ezen amerikai gyarmat az anyaországnak nem csak hogy hasznot nem hajt, sőt segítségre szorúl s befektetéseket igényel, melyek a kelet-indiai gyarmatok feleslegéből fedeztetnek. Főhely: *Paramaribo*, 25,000 lakossal.

E) Luxemburg nagy fejedelemség.

Történelmi áttekintés.

Luxemburg nagyfejedelemség az ardenai grófságból nőtte ki magát, melyben 963 óta a luxemburgi grófok parancsoltak. E család, mely idővel a német császári trónt is elnyerte s a cseh királyság és

brandenburgi határörgrófság birtokába jutott, 1437-ben Zsigmond császárral kihalt. Akkor a hercezséggé emelt grófság Burgundiához került s ezentúl osztozott a németalföldi területek sorsában. 1659-ben egy része Franciaország által elfoglaltatott.

A francia forradalmi mozgalom lecsendesése után a nagyfejedelemséggé emelt Luxemburg az egyesített Németalföldhöz csatoltatott. A németalföldi területnek 1830 ban való ketté szakadása folytán Luxemburg egy része Belgiumhoz került, a mászdik rész pedig az 1844-iki szerződés értelmében — bár nagyfejedelme egyszersmint Hollandia királya vala — a német szövetség tagját képezte. Luxemburg ezen állása számos bonyadalmakra adott alkalmat, melyek egy ízben már-már európai háborút idéztek elő — míg végre a német szövetségnek 1866-ban történt bomlása után, a nagyhatalmaknak — a londoni 1867-iki conferentián — a nagyfejedelemség ügyét oly módon sikerült elintézni, hogy az megszűnt a német terület tagja lenni s önálló, semleges területnek nyilvánítottatott, melynek azonban — bár nagyfejedelme mindenkoron a hollandiai király — egyesítése Hollandiával kizárattott. — Ezen idő óta Luxemburg Hollandiával personális unióban levő önálló, független állam.

Luxemburg természeti viszonyainak jellemzése. — Ipar. — Kereskedés.

A luxemburgi nagyfejedelemséget az Ardennek magaslatai borítják, Főfolyója az Elze, Mosel (határfolyó). — Politikai határai: Belgium, a német birodalom és Franciaország.

Nagysága 2587 □ $\frac{1}{m}$. Ezen területből 95.7% termő s 4.3% terméketlen.

A terület következőleg oszlik meg ;	
Szántóföld	42.6%
Kert	2.1 "
Rét-legelő	21.2 "
Erdő	29.8 "
Termő föld	95.7%
Terméketlen	4.3%

A nagyfejedelemség déli része termékeny, az éjszaki kisebb hegyvidék leginkább csak burgonyatermesztésre alkalmas. Az éjszaki rész gabonahiányát a déli rész annyival inkább képes fedezni, mivel ott a lakosság igen gyér és keveset igényel. A kertészet és gyümölcs-termesztés nagyon kiterjed. A bortermés évi átlaga 42,000 hektl.-re tehető. — Fában a nagyfejedelemség bővelkedik, sőt egyes vidékekről a fa — különösen Hollandia felé — fontos kiviteli cikket képez.

A rét és legelő elegendő a szükséges állatállomány fentartására.

Luxemburg állatállománya következő: Ló 18,000; szarvasmarha 95,000, juh 49,899, kecske 15,000 sertés 74,000.

A bányászat főtárgyát a kőszén képezi.

A műipar alárendelt. Leginkább kifejletta bőrgyártás és szeszfőzés. Kereskedelme (német vámszövetség) alárendelt.

Pénzegység a frank a 100 centimes = 40 kr. Mértékei a méterrendszeren alapulók.

Az ipart és kereskedelmet előmozdító eszközök: Vasut 399 $\frac{\%}{m}$. Pósta-állomás 68; egy lakosra esik évenként 7.5 levél és 4.3 újság. — A 63 állomással bíró táviró hossza 310 $\frac{\%}{m}$; 1 távirat 2.7 lakosra.

A «nemzetközi bank» 8 millió forint tőkével a papírpénz kibocsátási joggal felruházva.

A takarékpénztári betétek megközelítik az 1 mill. forintot.

Luxemburg lakosai.

A 209.570 főre menő lakosság leginkább vallonokból áll, kisebb számban vannak flamandok, francziák és németek is. A hivatalos nyelv a francia.

Vallásra nézve a lakosság — kevés protestáns és szórványosan előforduló zsidók kivételével — római katolikus.

Közütatásügye kielégítő.

A katolikus egyház élén áll egy püspök. A világi papok száma 387. — Népiskola: 644—28,437 tanulóval.

Középiskolái: egy Athenäum (6 gymnasium s 6 ipartanodai osztálylyal) és 2 progymnasium.

Egynehány szakiskola.

Állami szervezet.

Az állam élén áll a nagyfejedelem (Hollandia királya III. Vilmos). Helytartója a királyi ház valamely nagykoru hercege.

A törvényhozó testület 1 kamarából, t. i. a képviselők testületéből áll. A képviselők 6 évre, közvetlenül választatnak.

Választó és választható minden nagykorú luxemburgi állampolgár, ki a nagyfejedelemiség területén állandóan lakik, polgári jogainak teljes birtokában van, s egyenes állami adó fejében évenként legalább 10 frankot fizet.

A kormányzást a helytartó alatt álló kormány gyakorolja, mely 1 államminiszter és 3 főigazgatóból áll. A községek ügyeinek élén áll a helytartó által kinevezett polgármester s alatta a kormány által kinevezett alárendelt közegek.

A hadügy egészen oly alapokon nyugvó, mint Hollandiában. A hadsereg létszáma 735 ember.

Az állam bevételei és kiadásai 4 mill. forintra rugnak.

Adósság 6.7 mill. forint.

Főváros: *Luxemburg* (16,000 lak.).